Юрій Фінклер

Нобелівські лауреати в гуманітарно-комунікаційній сфері та Україна

Галицький інститут імені В.Чорновола
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
м. Тернопіль

Проблема українських уявлень в галузі присудження Нобелівських премій тісно пов'язана з мораллю, етикою і регіональними контекстами функціонування премій. Особливо це гостро це стосується гуманітарної наповненості премій і, зокрема, у сфері комунікацій.

Історія часто не може дати однозначної відповіді на запитання, як Україна пов'язана з Нобелівськими лауреатами, оскільки вона у нас заангажована та часто є жертвою некомпетентності. Спочатку — чотири тези.

Теза перша. Нобелівськими лауреатами є такі уродженці України:

Ілля Мечников, премія в галузі фізіології і медицини, 1908 р. Народився в с. Іванівка Куп'янського району Харківської області

Зельман Абрахам Ваксман, премія в галузі фізіології та меди-

цини, 1952 р. Народився в с. Нова Прилука Вінницької області.

Шмуель Йосеф Аґнон, премія в галузі літератури, 1966 р. Народився у м. Бучач, що на Тернопільщині.

Роалд Гофман, премія в галузі хімії, 1981 р. Народився у м. Золочів, що на Львівщині.

Георгій Харпак (Жорж Шарпак), премія в галузі фізики, 1992 р. Народився у м. Дубровиця Рівненської області.

Теза друга. Досить часто Нобелівськими лауреатами помилково називають Федора (Теодора) Доброжанського, уродженця містечка Немирів на Вінниччині, великого генетика-еволюціоніста, філософа, активного учасника створення американської атомної бомби, а також Ервіна Чаргаффа, талановитого біохіміка, члена Національної АН США, Паризької АН, Нідерландської королівської АН, Академії натуралістів Німеччини «Леопольдіна».

Теза третя. Як уродженця м. Єлизаветграда (тепер — Кіровоград) помилково згадують Ігоря Тамма, який 1958 р. одержав премію в галузі фізики. Проте народився він у російському м. Владивосток, а до Єлизаветграда переїхав у віці трьох років.

Часто уродженцем Харкова вважають Саймона Кузнеця (премія в галузі економіки 1971 р.). Насправді він народився у місті Пінську, Бєларусь. У Харкові працював керівником статистичної служби України.

Теза четверта. Відкриттям українця Івана Пулюя «скористався» німець Уільям Конрад Рентген, йому і була в 1901 р. першому серед фізиків присуджена Нобелівська премія за «відкриття» «Х-променів». Знаючи про пріоритет Пулюя, Рентген як лауреат відмовився від грошової нагороди, але це не змінило ситуації.

Отже, п'ятеро людей, що народились в Україні, мають Нобелівські відзнаки. Уродженці нашої землі одержали найвищу міжнародну нагороду в усіх номінаціях, окрім премії Миру. І це показовий факт.

У яскравому сузір'ї нобелівських обранців-гуманітарів належ-

не місце посідає наш земляк, письменник Шмуель Йосеф Агнон (справжнє ім'я і прізвище — Шмуель Йосеф Халеві Чачкес), що народився 17 липня 1888 р. в м. Бучач на Тернопільщині. Автор романів, повістей, оповідань, дитячих казок, інтерпретатор галицьких народних легенд, Аґнон у 1966 р. отримав Нобелівську премію в галузі літератури. Особливо було відзначено його твори «Весільний балдахін» та »Нічний гість», вельми теплий роман щодо українців. Нагороджений Державною премією Ізраїлю (1954 і 1958), був почесним громадянином Єрусалиму. Там, в місті-колисці трьох світових релігій — 17 лютого 1970 р. він знайшов вічний спокій.

Аґнон — письменник високого рівня, класик світової літератури. Загалом 85 його творів надруковано в перекладах десятьма мовами світу. Нобелівську премію в галузі літератури йому присвоїли «за глибоко оригінальну й майстерну прозу за мотивами життя єврейського народу», талановите відображення загальнолюдських проблем сучасності, насиченої парадоксами й протиріччями, та за його «комічну майстерність», «багатство та глибину творів». Кращі твори Аґнона — про Галичину, долю галицьких євреїв. Літературознавці порівнюють Аґнона із Сервантесом, Кафкою, Достоєвським. Тісний зв'язок з фольклорними традиціями, переплетінням казкового з реальним у творах Аґнона переконують читачів у близькості до нього творчості Михайла Коцюбинського — згадаймо неперевершені «Тіні забутих предків». Дослідники творчості Аґнона наголошують на благотворних зв'язках єврейської культури з українською, відзначаючи глибинне пізнання автором творчого досвіду насамперед Миколи Гоголя для становлення його як письменника, про що класик літератури говорив у своїй нобелівській промові.

Особистість Аґнона формувалася на взаємодії кількох культур і релігій. У Бучачі, Коломиї, Львові, Тернополі мирно уживалися українська, польська та єврейська мови й культури, взаємодіючи з австрійською та німецькою. Духовне буття галичан визначало-

ся католицизмом, іудейством, православ'ям. Народившись і проживши в Галичині два десятиліття, класик світової літератури пам'ятав свою малу батьківщину до кінця життя.

У тому середовищі в Галичині, в якому жив і яке добре знав Аґнон, не було повної духовної і моральної та релігійної єдності людей, так само, як і в будь-якому іншому людському середовищі. Існували різні релігійні, політичні течії: хасидизм, ортодоксальність, консерватизм, реформізм, сіонізм, націоналізм, що нерідко приводило до всіляких зіткнень між їх прихильниками. Для письменника Аґнона було характерним об'єктивне ставлення до різних політичних, релігійних течій і їх прибічників, прагнення до неупередженого зображення розбіжностей між ними.

Що ж стосується незмінної симпатії Аґнона, його зачарування, то це милий його серцю Бучач, галицьке довкілля, люди нашого благословенного краю, що надихали і живили його творчість. Він постійно тужив за рідним краєм, бачив його у снах. Давній Бучач став темою і багатьох казок пана Аґнона. Більше того, наголошував відомий літературознавець із США Антін Рубінець, казки Аґнона є нерідко переспівом галицьких народних легенд.

Аґнон любив свою батьківщину — Галичину. Він, як і інші неукраїнські письменники з Галичини –Карл Францоз, Станіслав Лем, Йозеф Рот, засновник галицької школи вчених-істориків Нахман Крохмаль, його відомий послідовник Соломон Рапопорт, великий німець Леопольд Захер-Мазох, яким зачитувався Аґнон, та інші багато хорошого розповідали про Галичину всьому світові. Аґнон по-своєму і результативно сприяв єврейсько-українському порозумінню і співпраці.

1996 р. батьківщину Аґнона м. Бучач вперше відвідала донька письменника Емуна Чачкес-Ярон. Наступного року в Бучачі, Львові, Золочеві знято частину документального фільму «Аґнон» із серії «Письменники століття», який 1999 р. отримав головну премію на фестивалі в Палермо (Італія).

А 2002 р. 11-ті Нобелівські читання у Тернополі були присвячені Аґнону; на них було репрезентовано переклади творів письменника «Бучач. Обітована земля його серця» та бібліографічний покажчик літератури про нього.

Реальними лауреатами премії Альфреда Нобеля в гуманітарній сфері могли стати великі і відомі українці.

Як про реального претендента на Нобелівську премію в галузі літератури можна говорити про Івана Франка, уродженця Нагуєвич, що на Львівщині. Його кандидатуру як «великого Провідника свого народу, міжнародного генія», «справді найвизначнішого письменника сучасної Європи» висунув 26 листопада 1915 р. в листі до Нобелівського комітету професор, доктор філософії з Відня пан Йосеф Застирець. У документі, що зберігається в архіві Шведської академії під № 19 за 1915 р., на сторінках 6-7 можна прочитати: «№ 4. Іван Франко». На превеликий жаль, він не був увінчаний нобелівськими лаврами. Причина в тому, що лист-подання надійшов до Стокгольма, коли питання про лауреатів уже було вирішене.

Не судилося отримати цю нагороду й Уласу Самчукові — «найвидатнішому українському прозаїку в діаспорі», уродженцю с. Дермань (тепер Рівненської області). Після виходу в світ роману-трилогії «Волинь» (перший том опубліковано ще 1934 р.) кандидатуру Уласа Самчука на здобуття Нобелівської премії з літератури висунув у 1980 р. торонтський російськомовний журнал «Современник». І тоді, і в наступні роки премію одержали інші, не українські майстри слова. Так і цього року трапилось тому, що його кандидатуру не висунув жоден із Нобелівських лауреатів. А саме така рекомендація могла бути визначальною.

На Нобелівську премію висували кандидатури поетів Павла Тичини (1966 р.) і Миколи Бажана (1970 р.). Їх запропонував Омелян Пріцак, широковідомий у світі український вчений-славіст і тюрколог, дійсний член Американської, Фінської, Турецької ака-

демій наук, донедавна професор Гарвардського університету. Однак Бажан, подякувавши Шведській академії літератури за увагу до його особи та творчості, в надісланому їй листі висловив сумніви в реальності та своєчасності висунення його кандидатури, тобто фактично відмовився від нагороди. В ранзі одного з реальних претендентів на найвищу відзнаку так і залишився Павло Тичина. Серед них був також поет-дисидент Василь Стус, якого 1985-го нобелівський лауреат Генріх Бьоль висував на здобуття Нобелівської премії з літератури. Як відомо, поет помер 4 вересня 1985 р. від тортур у таборі для політв'язнів. Але кандидатура померлого автора вже не могла розглядатися Шведською академією.

Українська діаспора в 1989 р. коли з'явилося нове видання «Собору» англійською мовою, розпочала заходи щодо висунення претендентом на Нобелівську премію з літератури пана Олеся Гончара. Його кандидатуру було запропоновано 1991 р. На жаль, безрезультатно. Безперечно, треба згадати й таку талановиту особистість, як Ісмаїл бей Гаспринський (1851-1914 рр.), який у царині кримськотатарської культури є зіркою першої величини. Усе своє життя він займався в Криму літературно-просвітницькою діяльністю. 1910 р. авторитетна група вчених Франції висунула кандидатуру Ісмаїла Гаспринського на здобуття Нобелівської премії. Їх підтримали відомі письменники з країн мусульманського Сходу. Це також, на жаль, не дало позитивного результату.